

Historical Community District as Provincial Heritage: Limits and Prospects on Cultural Landscape Conservation

ย่านชุมชนเก่าในฐานะมรดกจังหวัด: ข้อจำกัดและโอกาสในการ
อนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ณัฐวุฒิ อัสวโกวิทวงศ์

Nattawut Usavagovitwong

บทคัดย่อ

ย่านชุมชนเก่าเป็นนิยามการอนุรักษ์พื้นที่ซึ่งมีภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างมีพลวัตที่ได้รับรองและพัฒนาแนวทางการสร้างกลไกการอนุรักษ์โดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) อันมีเป้าหมายเพื่อสร้างการสนับสนุนการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในชุมชนให้เกิดขึ้นโดยการยกฐานะย่านชุมชนเก่าขึ้นเป็นมรดกจังหวัด บทความนี้ฉายให้เห็นถึงกระบวนการและเครื่องมือสำคัญ 4 ส่วน ผ่านกรณีศึกษาการดำเนินการในจังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตรัง ระหว่าง ปี พ.ศ. 2562-2564 ประกอบด้วย 1) การระบุองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อกำหนดขอบเขตย่านชุมชนเก่าที่ควรอนุรักษ์ 2) การพัฒนากลไกเครือข่ายประชาสังคมและภาคีในพื้นที่เพื่อร่วมขับเคลื่อนการอนุรักษ์ 3) การใช้เครื่องมือด้านเทคโนโลยีนวัตกรรมในสนับสนุนให้เกิดกลไกการอนุรักษ์ และ 4) การเชื่อมต่อกลไกการสนับสนุนด้านการอนุรักษ์สู่การสนับสนุนของภาครัฐในระดับนโยบาย ผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนได้เผยให้เห็นโอกาสในการยกระดับการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่าของกลไกพื้นที่ในอนาคต 2 ประการ ได้แก่ ประการที่หนึ่ง คือ การสร้างการสนับสนุนระหว่างชุมชนกับสถาบันการศึกษาในพื้นที่ให้ร่วมประกอบสร้างความทรงจำสู่การต่อยอดข้อมูลประวัติศาสตร์และภูมิปัญญา และประการที่สอง คือ การเพิ่มและขับเคลื่อนเรื่องราวของพื้นที่ให้หลากหลายมากขึ้น รวมถึงการริเริ่มกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการรับรู้และการตีความหมายใหม่แก่พื้นที่

อย่างไรก็ตามยังพบข้อจำกัดในการขับเคลื่อนหลายประการ ซึ่งถูกัญแจสำคัญคือ การเปลี่ยนแปลงในเชิงรูปธรรมจำเป็นต้องสามารถผสมผสานกับกลไกทางเศรษฐกิจได้และสามารถเป็นจุดสมดุลของสร้างโจทย์ร่วมกันระหว่าง การสนับสนุนภาครัฐ แรงจูงใจจากภาคเอกชน และผลประโยชน์ของคนในชุมชน

คำค้น: มรดกจังหวัด ย่านชุมชนเก่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม นโยบายสาธารณะ

1. บทนำ

การอนุรักษ์และคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมในประเทศไทยที่เป็นลักษณะเนื้อเมืองและย่านนั้นดูเหมือนว่ามีเพียงเครื่องมือการควบคุมเครื่องมือเดียวเพื่อให้เกิดการคุ้มครองย่าน แนวปฏิบัติที่เห็นชัดการจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เมืองเก่า 34 แห่งทั่วประเทศ ส่งผลให้มรดกวัฒนธรรมที่ไม่ใช่กายภาพรวมถึงมรดกวัฒนธรรมที่เป็นกายภาพ แต่สามารถส่งเสริมด้านมาตรการอื่นๆ นอกเหนือไปจากการควบคุมพื้นที่นั้นขาดการสนับสนุน อย่างไรก็ตามการอนุรักษ์ในช่วง พ.ศ. 2556-59 สำนักงานและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) ได้ศึกษาและกำหนดย่านชุมชนเก่า 613 แห่ง อันเป็นแหล่งศิลปกรรมอันควรอนุรักษ์ และต่อมาในปี พ.ศ. 2560-63 ได้จัดทำนโยบายและยุทธศาสตร์เพื่อป็นกรอบการดำเนินงาน ประเทศไทยมีผังพื้นที่อนุรักษ์ย่านชุมชนเก่านำร่องที่แสดงองค์ประกอบอัตลักษณ์และคุณค่าความเป็นพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมโดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมและรับรองโดยชุมชน สำหรับดำเนินการอนุรักษ์ฟื้นฟูให้เหมาะสมต่อศักยภาพและสภาพทางภูมิณีเวศอย่างยั่งยืนต่อไป และมีชุมชนที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และวัฒนธรรม อันมีปฏิบัติการสำคัญคือการยกฐานะโดยประกาศให้ย่านชุมชนเก่าเป็นมรดกจังหวัด เพื่อให้เกิดกลไกการอนุรักษ์ระดับจังหวัดและได้รับการสนับสนุนทางนโยบายจากกลไกรัฐได้อย่างตรงเป้าหมายและมีทิศทางมากขึ้น (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2561; 2563)

2. ย่านชุมชนเก่ากับความเป็นมรดกจังหวัด

คำว่า “ย่านชุมชนเก่า” ได้ปรากฏการรับรู้ของรัฐไทยและหน่วยงานจากการดำเนินงานของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยหน่วยงานได้จัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมประเภทย่านชุมชนเก่าขึ้น (2555) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดการระบุนามสำคัญของพื้นที่อันควรค่าแก่การอนุรักษ์และนำไปสู่การกำหนดระบบกลไกในการอนุรักษ์ รักษา ส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพย่านชุมชนเก่า ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2562 หน่วยงานได้จัดทำแผนยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านชุมชนเก่าแห่งชาติขึ้น โดยมีข้อเสนอและการผลักดันกลไกเชิงนโยบาย 4 ด้าน โดยมีเนื้อหาสังเขปประกอบด้วย 1) การประกาศย่านชุมชนเก่า 2) การประสานเนื้อหาการอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่าเข้าสู่กลไกเชิงภารกิจและเชิงพื้นที่ 3) การส่งเสริมมาตรการสร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์ และ 4) การเผยแพร่ความรู้โดยการสนับสนุนภาคีเครือข่ายและขยายปฏิบัติการความรู้ในวงกว้าง (ปुरुณ, 2560; สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: 2562) อย่างไรก็ตาม ในช่วงปี พ.ศ. 2562-63 ทางหน่วยงานมีความพยายามในการผลักดันให้เกิดการประกาศย่านละการขับเคลื่อนภารกิจสู่กลไกระดับจังหวัด ภายใต้ พ.ร.บ.ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2553 มาตรา 57(2) โดยแต่ละจังหวัดมีภารกิจตามความมอบหมายของส่วนราชการระดับกรมขึ้นไป

อย่างไรก็ตาม หลักการสำคัญของการอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่าในประเทศไทยคือ การส่งเสริมสนับสนุนเป็นสำคัญโดยไม่ได้พิจารณาใช้เครื่องมือควบคุมแต่อย่างใด โดยอาศัยการอ้างอิงกลไกในระดับสากลในการระบุนามเขตย่านชุมชนเก่า (Delimitation) ไว้หลายแนวคิด ได้แก่ กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ (Washington Charter, 1987) บันทึกแห่งกรุงเวียนนา (Vienna Memorandum 2005) ว่าด้วยแนวคิดภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ (Historic Urban Landscape) เพื่อที่จะส่งเสริมคุณภาพของวิถีชีวิต ผสมผสานกับวิถีการเชิงนโยบายในด้านแผนการจัดการ (Issarathumnoon, 2020) หลักการในการคุ้มครองและการบริหารจัดการเมืองเก่าและย่านชุมชนเก่า (The Valletta Principles for the Safeguarding and

Management of Historical Cities, Towns and Urban Areas 2011) ที่ผสมผสานทางกฎหมาย เครื่องมือ และกระบวนการสำหรับการอนุรักษ์ ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ รวมไปถึงมุมมองปัจจัยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ เพื่อที่จะกำหนดเป้าหมายสำหรับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในระยะยาว ในหลักการนี้จะกล่าวถึงการคุ้มครองย่านชุมชนเก่าในแง่มุมมองของความเป็นองค์รวมซึ่งประกอบไปด้วยประเด็นในด้านคุณค่า องค์ประกอบของย่านชุมชนเก่า และบริบทแวดล้อม รวมไปถึงความสัมพันธ์อย่างเป็นองค์รวมร่วมกับ สภาพทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจแห่งยุคสมัย แผนการกำหนดของเขตที่จะนำไปสู่การบริหารจัดการ การเปลี่ยนแปลง การพัฒนาที่ร่วมสมัย จะต้องมั่นใจถึงการเคารพต่อคุณค่าที่ปรากฏผ่านองค์ประกอบทางกายภาพ องค์ประกอบทางนามธรรม และคุณภาพชีวิตของประชาชนในย่านชุมชนเก่า

สำหรับการศึกษาถึงองค์ประกอบที่จะต้องทำการระบุในขอบเขตของย่านชุมชนเก่า นั้น มีหลักการในการพิจารณาองค์ประกอบของเมืองเก่าและย่านชุมชนเก่าแบบไม่แยกส่วน ไม่ว่าจะเป็นบริบทเมือง หรือชนบทที่มีความเป็นธรรมชาติสูง โดยองค์ประกอบเหล่านี้ต้องพิจารณาร่วมกันภายใต้เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลง (Changes) ในลักษณะต่างๆ กัน เพื่อแสดงออกถึงองค์ประกอบที่จะต้องอนุรักษ์ (Elements to be Preserved) ซึ่งได้มีการประเมินตามเกณฑ์การพิจารณาคุณค่าของทรัพย์สินที่จะเป็นมรดกจังหวัด เป็นเกณฑ์ที่อ้างอิงจากเกณฑ์มรดกโลก ทั้ง 6 ข้อ (UNESCO, 2008) โดยมีการปรับปรุงถ้อยคำเพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจเฉพาะเท่าที่จำเป็นเพื่อรักษาเนื้อหาให้ตรงตามเกณฑ์มรดกโลกตามที่ระบุในคู่มือของยูเนสโก (UNESCO) โดยทรัพย์สินที่จะได้เป็นมรดกจังหวัด จะต้องมีความสมบูรณ์ที่เข้าเกณฑ์ข้อใดข้อหนึ่งหรือหลายข้อ และมีคุณค่าตามเกณฑ์ดังกล่าว

กรณีในประเทศไทย สำนักงานและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้กำหนดเกณฑ์ตามมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมประเภทย่านชุมชนเก่า โดยมีหลักพิจารณาว่าชุมชนหนึ่งๆ เข้าข่ายสู่การพิจารณาเป็นย่านชุมชนเก่าหรือไม่ จาก 1) ลักษณะกายภาพที่เป็นองค์ประกอบการตั้งถิ่นฐาน (Tangible elements) ประกอบด้วย ลักษณะโครงสร้างของชุมชนยังคงอยู่ ลักษณะโดดเด่นทางสถาปัตยกรรมยังคงอยู่ ลักษณะทางภูมิทัศน์และระบบนิเวศทางธรรมชาติ และลักษณะความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับมุมมอง 2) ลักษณะของ

องค์ประกอบที่ไม่ใช่กายภาพ (Intangible Elements) ประกอบด้วย ลักษณะกิจกรรมในย่านชุมชนเก่า ลักษณะความหมายทางประวัติศาสตร์ การสืบปฏิบัติทางขนบประเพณี ความทรงจำ และ 3) ลักษณะของบริบทที่ตั้ง (Settings) โดยมีปัจจัยในการพิจารณาเพื่อระบุว่าชุมชนหนึ่งๆ เป็นย่านชุมชนเก่าหรือไม่ จากมาตรฐาน 3 ด้าน คือ 1) มาตรฐานคุณค่าความสำคัญและกายภาพของความเป็นย่านชุมชนเก่า 2) มาตรฐานด้านคุณภาพของย่านชุมชนเก่า และ 3) มาตรฐานด้านการบริหารจัดการของย่านชุมชนเก่า ซึ่งผลของการอาศัยเกณฑ์ข้างต้นสามารถนำมากำหนดขอบเขตย่านชุมชนเก่าได้แสดงดังตัวอย่างในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ตัวอย่างขอบเขตย่านชุมชนเก่าหนองบัว จ. จันทบุรี ที่ได้รับการประกาศเป็นมรดกจังหวัด

3. กลไกการอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่าเพื่อต่อยอดทุนวัฒนธรรม

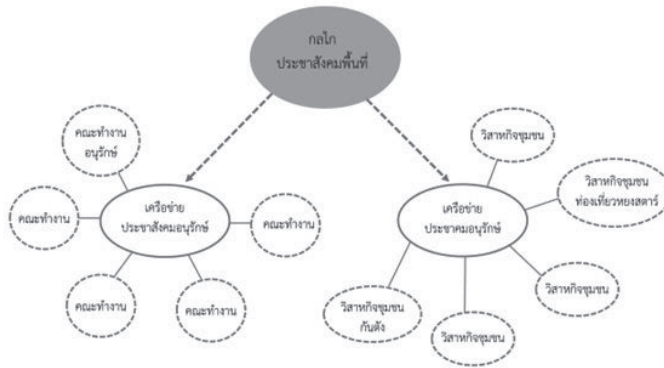
การได้รับประกาศเป็นมรดกจังหวัดของย่านชุมชนเก่าทั้งองแห่ง มีผลต่อฐานการทำงานในระดับปฏิบัติการเชิงพื้นที่ 3 ประการ ได้แก่ 1) การสร้างเครือข่ายประชาสังคม 2) การใช้เครื่องมือด้านเทคโนโลยีนวัตกรรมในสนับสนุนให้เกิดกลไกการอนุรักษ์ และ 3) การเชื่อมต่อกลไกการสนับสนุนด้านการอนุรักษ์สู่การสนับสนุนด้านวิชาการ

3.1 การพัฒนากลไกเครือข่ายประชาสังคมและภาคีในพื้นที่เพื่อ ร่วมขับเคลื่อนการอนุรักษ์

ประเด็นการพัฒนาเครือข่ายองค์กรด้านการอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่าในระดับประชาสังคม ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางในเครือข่ายย่านชุมชนเก่าจังหวัดตรัง โดยได้ยกระดับการพัฒนากลไกจากกลุ่ม/ชมรมรักษาย่านเก่าในพื้นที่ต่างๆ สู่การจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่า ใน 5 เมือง โดยเฉพาะวิสาหกิจย่านชุมชนเก่าหยงสตาร์ ที่มีการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมโดยก้าวหน้ากว่ากลุ่มวิสาหกิจอื่นๆ กล่าวคือได้มีการจัดตั้ง คณะทำงาน 3 กลุ่มงาน ได้แก่ กลุ่มงานโฮมสเตย์ กลุ่มกิจกรรมของที่ระลึก-ของฝาก และกลุ่มกิจกรรมให้บริการเรือนำเที่ยว และจากกระบวนการต่อยอดภายหลังจากการดำเนินงานได้สนับสนุนและเชื่อมโยงให้เกิดองค์ประกอบ 2 ด้าน ประกอบด้วย

1) การสนับสนุนให้เกิดกระบวนการเชื่อมโยงเครือข่ายระดับจังหวัด โดยการจัดตั้งแกนประสานเครือข่ายการอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่าจังหวัดตรังอันทำหน้าที่เชื่อมโยงผู้นำระดับย่านของย่านต่างๆ ในลักษณะที่เสี่ยงให้เกิดการริเริ่มกลไกในแต่ละพื้นที่ จนเกิดคณะทำงานแต่ละพื้นที่ที่จัดตั้งกลุ่มสู่การเป็นวิสาหกิจชุมชนการอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่า

2) การเชื่อมโยงกลไกระดับจังหวัด เทศบาล และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยการประสานแผนและมิติด้านการอนุรักษ์เข้ากับนโยบายระดับจังหวัด อาทิ แผนด้านการท่องเที่ยว แผนด้านเศรษฐกิจ ส่งเสริมให้เกิดการใช้กิจกรรมโครงการหนึ่งยวนำให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการอนุรักษ์ที่เพิ่มมากขึ้น จนเครือข่ายมีสมาชิกที่หมุนเวียนเข้ามาทำงานในระดับจังหวัดประมาณ 40-50 คน

ภาพที่ 2 เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ที่มีฐานไปสู่การประกาศมรดกจังหวัด

3.2 การใช้เครื่องมือด้านเทคโนโลยีนวัตกรรมในสนับสนุนให้เกิดกลไกการอนุรักษ์บนฐานเศรษฐกิจแบ่งปัน

ประเด็นการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและมรดกวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ทั้งสองจังหวัด มีการดำเนินงานที่อาศัยแพลตฟอร์มดิจิทัลเป็นเครื่องมือให้เกิดกลไกการอนุรักษ์ใน 3 รูปแบบ โดยได้อาศัยแพลตฟอร์ม “มรดก” ที่ได้รับการสนับสนุนในฐานะ Startup ด้านการอนุรักษ์จากสำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ

เครื่องมือการทำงานของแพลตฟอร์มมรดกเป็นระบบในการจับคู่อุปสงค์-อุปทานในด้านการอนุรักษ์แบบออนไลน์ระหว่างผู้ที่ต้องการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมกับผู้ที่ต้องการลงทุน/บริจาคในโครงการเพื่อการอนุรักษ์เข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดโอกาสใหม่ๆ ในการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การบูรณะอาคารเก่า การต่อยอดและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาจากฐานทุนทางวัฒนธรรม การจัดการและจัดหาผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้เพื่อการอนุรักษ์ อันมีกลุ่มฟังก์ชันการทำงานของระบบ 3 ลักษณะ ประกอบไปด้วย 1) ฟังก์ชันที่เป็นรูปแบบการระดมทุนสาธารณะ (Crowdfunding Donation) 2) ฟังก์ชันที่เป็นรูปแบบการระดมทุนเพื่อการลงทุนแบบมีผลตอบแทน (Conservatory Investment Model) และ 3) ฟังก์ชันที่เป็นรูปแบบการสร้าง ข้อตกลงร่วมใน

การอนุรักษ์ (Dialogue Process in Conservation) โดยทั้ง 3 กระบวนการสะท้อนผ่านโครงการ 3 โครงการในสองจังหวัด ดังนี้

1) รูปแบบการระดมทุนสาธารณะ Cloudfunding Donation การขับเคลื่อนในระยะที่สองได้สนับสนุนกลไกการใช้กลไกการระดมทุนสาธารณะ (Cloudfunding Donation) เพื่อโครงการบูรณะและฟื้นฟูบ้านพระยารัชฎานุประดิษฐ์ในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่เชื่อมโยงกับบุคคลสำคัญของชาติ โดยการซ่อมแซมและปรับปรุงอาคารบ้านพระยารัชฎานุประดิษฐ์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ พื้นที่กิจกรรมเมืองและสถานที่ท่องเที่ยวของเมืองกันตัง และจังหวัดตรัง โดยอาศัยหลักวิชาการการอนุรักษ์อาคาร โครงการอาศัยเครื่องมือเทคโนโลยีดิจิทัลในการระดมทุน (ภาพที่ 5.11) เชื่อมประสานโครงการกับแพลตฟอร์มระดมทุนที่ได้รับใบอนุญาตในการระดมทุนที่ถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งได้เชื่อมประสานกับแพลตฟอร์มเทใจและสินวัฒนา ในฐานะหุ้นส่วนยุทธศาสตร์ระดมทุน ในโครงการบูรณะและฟื้นฟูบ้านพระยารัชฎานุประดิษฐ์ การระดมทุนสาธารณะได้อาศัยสื่อสารผ่านสื่อ Social Media และ Content Fanpage ต่างๆ และจัดตั้งคณะทำงานฟื้นฟูบ้านพระยารัชฎานุประดิษฐ์ ด้วยกลไกวิสาหกิจชุมชน/องค์กร และระดมทุนสาธารณะเพื่อการฟื้นฟู ซ่อมแซมและบริหารพื้นที่เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการอนุรักษ์

2) รูปแบบการระดมทุนเพื่อการลงทุนแบบมีผลตอบแทน (Conservatory Investment Model)

การขับเคลื่อนในระยะที่สองได้สนับสนุนการระดมทุนเพื่อการลงทุนแบบมีผลตอบแทน (Conservatory Investment Model) ดำเนินการด้วยแพลตฟอร์มรดกภายใต้โครงการพัฒนาการถนอมอาหารชุมชนขนมแปดตลาดหนองบัว โดยชุมชนตลาดหนองบัวปัจจุบันได้รับการส่งเสริมให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมและชุมชนท่องเที่ยว ซึ่งมีความเข้มแข็งของชุมชน และมีเอกลักษณ์ด้านสูตรขนมโบราณที่หากินได้ยาก อย่างไรก็ตามขนมเหล่านี้มีข้อจำกัดในการเก็บรักษาที่เก็บไว้ได้ไม่นาน ส่งผลให้ไม่อาจนำไปเป็นของฝากได้ กว้างขวาง ชุมชนจึงมีแนวทางในการพัฒนากระบวนการแปรรูปและออกแบบบรรจุภัณฑ์เพื่อช่วยยืดอายุอาหารให้เก็บรักษาได้ยาวนานขึ้นผ่านกลไกการบริหารจัดการผ่านวิสาหกิจชุมชนที่มีอยู่ในพื้นที่ โดยต้องการหาหน่วยงานและภาคเอกชนเพื่อร่วมลงทุน

3) รูปแบบการสร้างข้อตกลงร่วมในการอนุรักษ์ (Dialogue Process in Conservation)

การขับเคลื่อนในระยะที่สองได้สนับสนุนในรูปแบบการสร้างข้อตกลงร่วมในการอนุรักษ์ (Dialogue Process in Conservation) ดำเนินการด้วยแพลตฟอร์มรดกภายใต้โครงการปรับปรุงบ้านซัยกุลเป็นพิพิธภัณฑ์บ้านเก่าขลุง โดยบ้านซัยกุลเป็นบ้านคหบดีตระกูลซัยกุลที่มีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจ-การค้าของเมืองขลุง จังหวัดจันทบุรี ตัวอาคารมีอายุกว่า 140 ปี เป็นอาคารสองชั้น รูปแบบสถาปัตยกรรมครึ่งปูนครึ่งไม้ ปัจจุบันอาคารมีสภาพทรุดโทรมทำให้ลูกหลานในตระกูลมีแนวคิดในการบูรณะฟื้นฟูบ้านหลังนี้เพื่อเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนเมืองเก่าขลุง เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านมรดกวัฒนธรรม และสร้างกิจกรรม บรรยากาศการอนุรักษ์ชุมชนเก่าตลาดขลุง วัตถุประสงค์ของโครงการมีเพื่อสร้างแพลตฟอร์มในกระบวนการกำหนดกิจกรรม รูปแบบการปรับปรุง และโปรแกรมการใช้สอยภายในอาคาร ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมแบบครอบคลุม (Inclusive Design) ร่วมกันของคนในเมือง เพื่อให้อาคารเปรียบเสมือนห้องรับแขกเมือง ที่ให้ข้อมูลประวัติศาสตร์ ความน่าสนใจเกี่ยวกับเมือง และสร้างกระบวนการสาธารณะในพื้นที่ ร่วมกับชุมชน หน่วยงานท้องถิ่น และสถาบันการศึกษาในจังหวัด

ภาพที่ 3 เครื่องมือการระดมทุนเพื่อการรักษามรดกวัฒนธรรมด้วยเทคโนโลยี

3.3 การเชื่อมต่อกลไกการสนับสนุนด้านการอนุรักษ์สู่การสนับสนุนด้านวิชาการ

การขยายฐานความรู้และภาคีวิชาการดำเนินงานขับเคลื่อนการอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่าจัดเป็นอีกด้านหนึ่งของการขับเคลื่อน โดยการดำเนินโครงการที่ผ่านมาได้ประสานการสนับสนุนจากสถาบันการศึกษาเพื่อเสริมสร้างพลังต้นทุนทางวัฒนธรรมของพื้นที่ให้สามารถช่วยหนุนเสริมการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้คืบหน้ามากยิ่งขึ้น ประกอบด้วย

1) มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ได้ร่วมมือประสานกับโครงการในการขับเคลื่อนผ่านโครงการ 1 ตำบล 1 มหาวิทยาลัย โดยในระดับนโยบายของมหาวิทยาลัยเห็นชอบการเสริมสร้างต้นทุนทางวัฒนธรรมแก่ย่านชุมชนเก่าทั้ง 7 แห่ง ในจังหวัดจันทบุรี ผ่านการบูรณาการรายวิชาเข้ากับการสร้างเนื้อหาและเสริมสมรรถนะชุมชน พร้อมๆ กับเป็นการสร้างพื้นที่เรียนรู้และลงมือปฏิบัติงานจริงของนักศึกษา โดยมีแนวโน้มในการเริ่มต้นที่ย่านชุมชนเก่าขลุง จากกาบูรณาการกันทั้ง 6 คณะวิชา

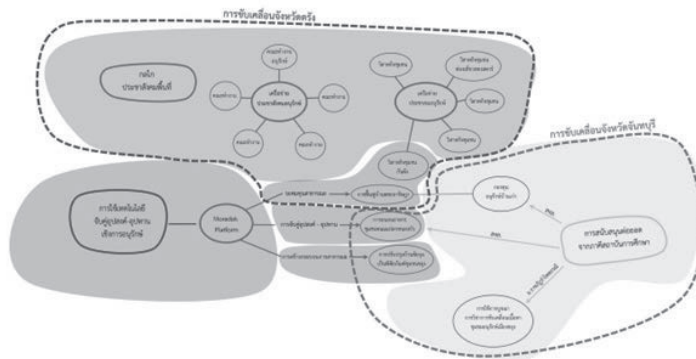
2) สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ได้เสริมสมรรถนะชุมชนหนองบัวในการสนับสนุนให้เกิดกองทุนการอนุรักษ์อาคารเก่าและเพิ่มความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงจากนโยบาย โครงการการพัฒนาพื้นที่ระยองเศรษฐกิจภาคตะวันออก (EEC)

4. การวิเคราะห์และอภิปรายผลจากกรณีศึกษา

จากภาพรวมของผลลัพธ์ที่ได้จากการดำเนินงานทั้งสองจังหวัด ผู้วิจัยพบองค์ประกอบสำคัญที่ก่อให้เกิดแบบแผนและผลของการขับเคลื่อนโดยทั้งสองจังหวัดปรากฏการใช้เครื่องมือที่ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ อันเนื่องจาก 4 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบที่ (1) ความสามารถของตัวกลางระดับบุคคล/กลุ่ม หมายถึง ระดับความถี่และการยอมรับของภารกิจรวมเชื่อมต่อกันในและระหว่างชุมชน องค์ประกอบที่ (2) ระดับการสนับสนุนของเครือข่ายวิชาการ หมายถึง ระดับความเข้มข้นของการสนับสนุนทางวิชาการจากองค์กรและสถาบันการศึกษาทั้งในและนอกพื้นที่ องค์ประกอบที่ (3) ระดับสำนึกต่อความเป็นท้องถิ่นนิยม หมายถึง ระดับความสนใจและบรรยากาศของการสร้าง

บทสนทนาระหว่างกลุ่มผู้คนที่ในพื้นที่ต่อการอนุรักษ์ และ องค์ประกอบที่ (4) ความสามารถในการเชื่อมต่อกับกลไกระดับท้องถิ่น/จังหวัด หมายถึง ระดับความสัมพันธ์อันดีและความร่วมมือระหว่างชุมชน เครือข่าย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและจังหวัด

ตารางที่ 1 แสดงผลการวิเคราะห์ปัจจัยการก่อรูปของเครื่องมือที่ใช้ในการขับเคลื่อนงานอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่าในแต่ละจังหวัดที่แสดงให้เห็นถึงน้ำหนักและทิศทางที่มาจากองค์ประกอบ 4 ด้าน เมื่อเปรียบเทียบผลลัพธ์ที่ได้จากการยกฐานะของจังหวัดทั้งสองให้ประกาศเป็นมรดกจังหวัด พบว่าประเด็นที่แตกต่างซึ่งสะท้อนคุณลักษณะบางประการที่มีผลต่อการใช้เครื่องมือมรดกจังหวัดให้เกิดผลของการอนุรักษ์ในทางปฏิบัติ ทั้ง 3 มิติ ได้แก่ 1) บทบาทของเครือข่ายในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่า 2) การใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อการส่งเสริมเนื้อหาการอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่า และ 3) การเชื่อมโยงภาคีวิชาการในและนอกพื้นที่ที่มีรูปแบบและบทบาทที่แตกต่างกัน ดังแสดงภาพที่ 4

ภาพที่ 4 แสดงความแตกต่างของกลไกรมรดกจังหวัดที่เกิดแตกต่างกันในแต่ละจังหวัด

ภาพที่ 4 แสดงภาพรวมของการขับเคลื่อนการอนุรักษ์โดยอาศัยกลไกมรดกจังหวัดในการดำเนินการในรูปแบบและเกิดการใช้เครื่องมือที่แตกต่างกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

- ประเด็นการขับเคลื่อนการอนุรักษ์จังหวัดตรัง: เครือข่ายภาคประชาสังคมมีบทบาทในการกระตุ้นและสนับสนุนให้เกิดบรรยากาศการอนุรักษ์ โดยเห็นได้จากการช่วยกันพัฒนาเครือข่าย จัดตั้งวิสาหกิจชุมชนขึ้น 5 ย่าน จากใน 6 ย่านชุมชนเก่า และมีการเจรจาต่อรองกับหน่วยงานจังหวัดให้เกิดการสนับสนุนกิจกรรมที่ส่งผลให้บรรยากาศและกระแสของการอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่ายังคงไหลเวียนอยู่ในจังหวัดอย่างต่อเนื่อง ในการนี้จังหวัดตรังก็ได้สนับสนุนกิจกรรมด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านชุมชนเก่าอย่างต่อเนื่องจากหลายหน่วยงาน เช่น ท้องเที่ยวและกีฬาจังหวัด องค์การบริหารส่วนจังหวัด

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบความแตกต่างของการใช้กลไกมรดกจังหวัดเพื่อการอนุรักษ์ของจังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตรัง

ประเด็นการอนุรักษ์ที่ก้าวหน้า	จันทบุรี				ตรัง			
	องค์ประกอบสำคัญในการขับเคลื่อน				องค์ประกอบสำคัญในการขับเคลื่อน			
ระดับความเข้มข้นขององค์ประกอบ	(1)	(2)	(3)	(4)	(1)	(2)	(3)	(4)
กลไกการทำงานระดับชุมชน								
การใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อการอนุรักษ์								
การเชื่อมโยงภาคีวิชาการในและนอกพื้นที่								

■ เข้มข้นมาก
■ เข้มข้นปานกลาง
■ เข้มข้นน้อย

- ประเด็นการขับเคลื่อนการอนุรักษ์จังหวัดจันทบุรี: สถาบันการศึกษาเข้ามามีบทบาทในฐานะ “ตัวกลาง” ที่กระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์ โดยสนับสนุนด้านเทคนิคและวิชาการในการส่งเสริมย่าน ได้แก่ การสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ระหว่างนักศึกษากับคนในชุมชน การสนับสนุนการวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์และการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามบทบาทเหล่านี้เป็นบทบาท

ตามภารกิจของหน่วยงานที่ไม่ได้เป็นอิทธิพลมาจากกลไกการเป็นมรดกจังหวัดเท่าที่ควร

5. สรุปและข้อเสนอแนะ

ผลของการขับเคลื่อนย่านชุมชนเก่าในสองจังหวัดก่อให้เกิดเนื้อหา ด้านการอนุรักษ์จนนำไปสู่การประกาศมรดกจังหวัด อันเป็นเครื่องมือในการ เชื่อมต่อการสนับสนุนทั้งรูปแบบความช่วยเหลือทางวิชาการและทรัพยากรอื่นๆ (In-kind) ในการอนุรักษ์ โอกาสของการใช้กลไกมรดกจังหวัดพบว่าเกิดผลกระทบ ในเชิงบวก ได้แก่

- เกิดการสนับสนุนจากกลไกจังหวัดในการบูรณาการแผนและโครงการเพื่อส่งเสริมการใช้ทุนวัฒนธรรมต่อยอดเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว เกิดความร่วมมือทั้งทางด้านวิชาการและเครือข่ายในการดำเนินการให้เกิด กิจกรรมและธรรมาภิบาลเพื่อการอนุรักษ์

ถึงแม้ว่าการเป็นมรดกจังหวัด จะสร้างการขับเคลื่อนด้านการอนุรักษ์ ย่านชุมชนเก่าอยู่บ้าง แต่ก็พบว่ายังคงมีข้อจำกัดหลายประการ ได้แก่

- ขาดการเน้นการสนับสนุนกลไกระดับพื้นที่ไม่มีเยาวชน การดำเนินงานเป็นลักษณะการดำเนินโครงการรายกิจกรรมยังขาดการเน้นการสนับสนุน กลไกระดับพื้นที่

- ข้อจำกัดด้านพลังของคนในชุมชน เนื่องจากขาดกลุ่มเยาวชน กลุ่มคนในพื้นที่ที่เชื่อมร้อยทุนวัฒนธรรมสู่เศรษฐกิจใหม่ๆ

- ยังไม่ปรากฏการกำหนดเป้าหมายร่วมกันต่อทิศทางการอนุรักษ์ของแต่ละชุมชน การยกระดับวิสัยทัศน์ของการอนุรักษ์เป็นความท้าทายในการสร้าง สมดุลระหว่างแนวทางการอนุรักษ์เพื่อรักษาและไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง กับ การอนุรักษ์เพื่อต่อยอดให้รองรับการบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป

จากการใช้กลไกมรดกจังหวัดมาเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนการ อนุรักษ์ชุมชนเก่าผ่านการศึกษาทั้งสองจังหวัด พบแนวโน้มความเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านบวกและด้านลบ ประกอบด้วย

- 1) ด้านบวก พบว่าเกิดความตื่นตัวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หลายแห่ง (จันทบุรี 4 เทศบาล, ตรัง 5 เทศบาล) โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้วางแผนสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมผ่านแผนงานและโครงการของเทศบาล

ลงสู่การปฏิบัติในด้านการใช้มรดกจังหวัดเป็นทุนวัฒนธรรมขับเคลื่อนเศรษฐกิจ อีกด้านหนึ่งในภาคชุมชน/ประชาสังคม ได้รับการสนับสนุนในการขับเคลื่อน กิจกรรมจากทางสำนักงานจังหวัดเพื่อสร้างความต่อเนื่องของกิจกรรมที่นำเสนอ อัตลักษณ์วัฒนธรรมเช่นกัน

2) ด้านลบ พบว่าขาดความต่อเนื่องของกระบวนการสั่งสมความเข้าใจ และความรู้ในฐานทุนวัฒนธรรมที่อาศัยฐานตัวชุมชนเองในระดับพื้นที่ที่มากพอ เนื่องจากอัตราเร่งของกลไกมรดกจังหวัดเป็นกลไกเร่งจากภายนอกซึ่งมีผลต่อการ “เร่งรีบ” สร้างโครงการเข้ามาเพื่อเน้นการกระตุ้นเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว ระยะยาวอาจก่อให้เกิดการสูญเสียพลังทางวัฒนธรรมในฐานะที่เกิด การผลิตซ้ำสิ่งเดิม โดยปราศจากการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ และก่อให้เกิดสมดุลที่ไม่ยั่งยืน

ด้วยโอกาสและข้อจำกัดที่ปรากฏ ผู้ศึกษาเสนอแนวทางการอนุรักษ์ พื้นฟูย่านชุมชนเก่าใน 3 ประเด็น เพื่อให้กลไกมรดกจังหวัดสามารถเกิด ประสิทธิภาพมากขึ้นในอนาคต คือ

1) กลไกจังหวัดในฐานะที่ได้ประกาศมรดกจังหวัดควรอาศัยสถานะนี้ สร้างการริเริ่มให้เกิดพื้นที่ทดลองในการอนุรักษ์ เพื่อสร้างกรอบแนวคิด พัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ และรูปธรรมการขับเคลื่อน โดยอาศัยการปฏิบัติการที่สร้างความเปลี่ยนแปลงเล็กๆ ในเนื้อหาของทุนวัฒนธรรมของพื้นที่ ได้แก่ การต่อยอดทุนวัฒนธรรมโดยผู้ประกอบการแบบใหม่ๆ การสร้างประสบการณ์การรับรู้ พื้นที่แบบใหม่

2) หน่วยงานท้องถิ่นริเริ่มในการสนับสนุนกิจกรรมเล็กๆ หรือวาระ กิจกรรมที่มีเป้าหมายระยะสั้นที่ชัดเจน เพื่อให้เกิดการทำงานและกลไกการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างรัฐ ชุมชน ภาคเอกชน และภาควิชาการ ในรูปแบบ “ภาคีวัฒนธรรม” เพื่อดึงคนรุ่นใหม่และคนอื่นๆ จากภายนอกที่หลงใหลในวิถี วัฒนธรรมของย่านมาเสริมพลังการขับเคลื่อน ซึ่งอาจใช้กลไก “สภาวัฒนธรรม” ที่มีอยู่เดิม ในรูปแบบที่ทันต่อความไหลลื่นทางวัฒนธรรมใหม่เข้ามาผสมผสาน ในการฝึกหัดการเรียนรู้และการทำงานร่วมกัน ตลอดจนเป็นพื้นที่สร้างสรรค์แ่ง มุม การค้นหา การตีความ และการต่อยอดฐานทุนวัฒนธรรมทั้งที่เป็นกายภาพ และไม่ใช่มกายภาพ ซึ่งสามารถสร้างฐานของระบบการทำงานร่วมกันในระดับ พื้นที่ในระยะยาวได้

อ้างอิง

- ปुरुณ์ ขวัญสุวรรณ (2560) “ย่านชุมชนเก่า: นิยาม คุณค่า กลไกการฟื้นฟู สุชีวิตรประจำวัน”
วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. 20: 1-17.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2555) มาตรฐานคุณภาพ
สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่านชุมชนเก่า, กรุงเทพฯ
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2561). รายงานฉบับ
สมบูรณ์โครงการขับเคลื่อนการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านชุมชนเก่า ระยะที่หนึ่ง,
กรุงเทพฯ
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2563). รายงานฉบับสมบูรณ์
โครงการขับเคลื่อนการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านชุมชนเก่า ระยะที่สอง,
กรุงเทพฯ
- Issarathumnoon, W. (2020). Applying the Historic Urban Landscape Approach
to the Identification of Urban Heritage Attributes of Bangkok Old
Town. *Nakhara : Journal of Environmental Design and Planning*, 19,
25–38. <https://doi.org/10.54028/NJ2020192538>
- World Heritage Committee (2008). “The Criteria for Selection” Retrieved on
April 20th from <https://whc.unesco.org/en/criteria/>